

A Hősök kapuja II.

Az emlékmű avatását decemberre tervezték. Időközben októberben a pillérek elé elhelyezték Lóte Éva katonafiguráit, az Élő és Halott katonát. (Eredetileg ezek nem ide készültek, hanem a harmincas évek elején elhatározott nagyszabású szegedi hősi emlékmű részére. Tápai Antal volt a nyertese ennek a pályázatnak, de mint önéletrajzából is tudjuk, kenyértörésre került sor ő közte és a helyi hatalmasságok között. Így a IV. Béla futárja kitűnő lovas szobor végül Szeged helyett Kiszűszállásra került.) Közben gyűjtést szerveztek a hozzátartozók között a több ezer hősi halott neveit megörökítő emléktáblák kivitelezésére, de eredménytelenül. Ezek ma is üresen állnak a pilléreken. Az ünnepi avatást decemberben sem tartották meg, a következő év májusára, a hősök vasárnapjára halasztották. 1937. május 30-án sok ezer szegedi jelenlétében fényes ünnepség keretében avatták. Pálffy József mondott köszöntőt, majd Hóman Bálint kultuszminiszter tartott avatóbeszédet. Eközben hullottak le a szobrokat borító vörös drapériák. Horthy pálmakoszorút helyezett el, majd Aba Novák személyesen ismertette művét a kormányzóval.

Negyvenkét év távolából, a lefodott freskóról mai szemmel és gondolkodásunkkal nehéz korrekt ítéletet alkotni. Mindenesetre sejtjük, hogy a politikai barbarság akarata nyomán vastag cementréteg alá parancsolt kompozíció nemzeti falképfestészetünk kivételes értéke. Szerencsére a kortárs, a kitűnő műtész, Vinkler László tanulmányából merítve idézetünket (Délvidéki Szemle 1942. 1–2. sz. 20–29.) némi fogalmat alkothattunk Aba Novák festői víziójának nagyszerűségéről.

.../ „A Hősök kapuján együtt szerepel háború és béke. Ég és Föld, hősség és iszonyat, Krisztus és kísértetek. Van valami barokkos ebben a sokrétűségben és belső ellentmondásban, de éppen úgy valami barokkos van abban is, hogy mindezt a transzcendens mindent elbíró köpönyegével és a bőség szédítő áradatával fogja össze. Nélkülözi a barokk csigás lendületét, de nem nélkülözi a hangosságát. Megvan benne Bizánc komor rendje, de nincs benne Bizánc hideg csillogása. Van benne valami románosan népies, de a kor nyugodtsága nélkül. .../ Virtuóz leleménységgel rak össze történelmi jeleneteket, szimbólumokat, szent tárgyakat és írásos szalagokat, Páncélok, köpenyek, palástok, zászlók és fegyverek tömegét vonultatja fel. Feliratok könnyítik meg a szemlélőnek a szimbólumok felismerését. Tenyerek védenek és jelennek meg hatalmasan, áldóan, ferde kézfejek viszik a tekintetet, vitézek sorakoznak zakatoló motívumokká. Harcosok történelem és művészek működnek. Főpapok áldoznak és uralkodók osztanak. Próféta fejei épülnek és szentek emelik tiltó kezeiket. Árpádok fái ágazzák kövesülten az utódokat, és angyalok vörös glóriái paráználak tompan a csillogó ezüsten. Kerubok és üdvözítők hatalmas kandelaberei fogják körül az ítélkező Krisztus óriási alakját. Zöld ruhás katonák menetelnek és angyalok bontják meg az eget. Templomok emelkednek és kaput úsznak, árvíz lepi a vidéket...” írta láttató soraival Vinkler.

És a vízió egyre izzóbb látomássá lényegül a sírokba menetelő halott katonák seregével, a tragikus sorsuk keresztjét vívó honvédek lidérces látványával. Csak aki megélte a háború poklát, csak az tud ilyen emléket állítani.

Aba Novák kétségtelenül némileg behódolt a Horthy-korszak propagandisztikus szükségleteinek, hiszen éppen azt a hangot pendítette meg művével, melyre a történelmi legitimitást hamisan hirdető, de új formacseréket azért presztízből fölmutatni akaró művelődéspolitikának szüksége volt. Aba Novák ennek ellenére elég szembetűnően jelezte különállását, véleményét és érzelmeit, különösen a „Fett” oldalán lévő freskókban. A vezér után nyomuló katonák arcán nyoma sincs a lelkesedésnek, hősies buzgalomnak, annál inkább a háborús iszonyat látszik, az öldöklés rettenete

tükröződik. Az sem véletlen, hogy a szögesdrótokban botladozó sereg a háborús iszonyatot jelképező „Montellói fa” irányába halad. A katonák nyomában — tehát a boltívek térbeli helyzetének megfelelően mögöttük — a halott katonák katonasírokba süppedő gyász serege halad. Alighanem Horthy seregének társaságában a „Huszárroham” vitézi helytállást dicsőítő kompozíciójának volna helye, s talán a Háború keresztjét vívó katonáknak a sírokba vészőknél kevésbé megrázó képének.

Aligha mérhette föl a fölszabadulás után kialakult politikai kurzus a freskó mélyebb üzeneteit, hiszen a politikai türelmetlenség és a demonstratív ítélkezés hamarosan végzetes fordulatot hozott az emlékmű sorsában. Előbb csak Horthy alakját meszelték le, majd Devich Sándor restaurátor „szakszerű” irányításával az egészet. Később erős cementes vakolattal fődtek be.

Horthy politikájáról, a nevével jellemzett korszakról a történelem ítélszéke már döntött. Lassan elmondható ugyanez a Rákosi-korszakról is, amely nemcsak történelmünk valódi tényeit sietett eltusolni, hanem a magyarság szimbólumait is, kulturális értékeit is igyekezett megsemmisíteni. Ennek a buzgó mult-megtadásnak esett áldozatul hazai emlékműveink legértékesebbje az első világháborús monumentumok sorából.

A szegedi tanács 1986-ban akkoriban nem kevés bátorsággal föltáratva a freskó egy kisebb részletét, szakvélemény kialakítása céljából. Ezzel megerősítve tudjuk: a freskó viszonylag ép, helyreállítható, ha nagyobb költséggel is, mint amennyibe megalkotásának idején került. Pusztítani mindig kifizetődőbb volt, mint építeni. Most rajtunk, szegediekén a sor: segítsük napvilágra a Hősök kapuja freskóit!

TÓTH ATTILA

KOCSIK – NAGY LÁSZLÓ FOTÓJA

A szürkeállomány befeketéítése

Sokan emlékezhetnek még azokra a felvételi és egyéb úrlapokra, ahol a szülők „mindenfélé” kitüntetései utolérhetetlen előnynek számítottak. Ugyanilyen buzgalom övezte a fizikai dolgozók gyermekeinek beiskolázását, hátrányos helyzetbe hozva ezzel a szellemi foglalkozású szülők csemetéit. Egy pálya, hivatás betöltésének olyan feltételei ezek, amelyeknek semmi köze a felvételiző alkalmasságához, inkább egy mondvacsinált, erőszakolt „értékrend” támpillérei.

Úgy hihetnénk, ezek az idők már a múlté, hogy a diákság anyagi támogatásának, illetve alkalmassági megítélésének feltételei rendeződtek egy racionalizáló kultúrpolitika következtében. De csak hihetnénk, mert például a 127/1982. M. M. számú rendelet szerint csak azok a középiskolai tanulók részesülhetnek — a szülők alacsony fizetését kiegészítendő — ösztöndíjban, ahol a családfenntartók fizikai dolgozók. De miért? Milyen különbség lehet egy fizikai és egy szellemi foglalkozású szülő családjának anyagi háttere között, ha mondjuk mindkét helyen 3000 forint az egy főre eső kereset? Ha itt valóban a

családok anyagi segítéséről van szó, akkor miért nem kizárólag anyagi szempontok szerint történik a döntés? Az ilyen idejétmúlt koncepcióra alapozott megkülönböztetés, rangsorolás semmiképpen sem fér össze egy humanus értékrendtel megcélzó kultúr- és szociálpolitikával.

Tavalyi felmérések szerint például a Deák Ferenc Gimnázium közel 300 tanulója közül körülbelül 45 olyan tanuló volt, akik szellemi foglalkozású szülők gyermekei, és az egy főre eső jövedelem 3000 forint alatt van. Az idén a gimnázium tanulólétszáma 618, ennek megfelelően, gondolom, a mostani tanévben még többen esnek el még ettől a minimális támogatástól is, csak azért, mert a szülők a szürkeállományukat viszik vásárra.

Nem kétséges, hogy minden, hasonlóan rosszemlékű, nem a társadalmi igazságosság szerint diszkriminatív rendelkezés újragondolást kíván, s igazodást a követendő vagy elérendő értékrendhez, mely ugyan apró, de elengedhetetlen feltétele a demokráciát felelősen megalapozó jogrendszernek.

PODMANICZKY SZILÁRD

Népi kollégiumi igazgató voltam

Kapcsolatom a népi kollégiumi mozgalommal közvetlenül a felszabadulás után, az egyetemi diákmozgalmak keretében kezdődött. (Fölszabadulást írok, mert ma is annak tartom. A fővárosban éltam át az ostromot, a nyílas uralmat, felszabadulásnak éreztem a szovjet csapatok bejöttét, minden melléközöge ellenére is. S mint a népi írók híve, a Horthy-rendszer uralma alól való felszabadulásnak is. Furcsa, hogy ezt a szóhasználatot ma már nekem is magyaráznom kell.)

Baráti kapcsolatok

A Madisz szegedi lapjában, az Utunkban a béke első napján, 1945. május 9-én megjelent kiáltványt, amelynek első pontja az egyetem nevének megváltoztatását, az egyetemnek József Attiláról történő — csak 1963-ban megvalósult — elnevezését, ötödik pontja pedig a szegényparasztság és munkásság fiainak egyetemre segítését követelte, nem csak aláírtam, hanem Lőkös Zoltán barátommal (gimnáziumi osztálytársammal, egyetemi évfolyamtársammal) és fogalmaztam, kezdeményeztem.

Az 1946 augusztusában megszületett Móríz Zsigmond Népi Kollégiummal már ekkor szoros kapcsolatban működtem együtt. Ekkoriban főfelügyelő tanár voltam a Londoni körüti Püspöki Tanoncotthonban (a Tociban), amely neve ellenére ekkor már inkább diákotthonként működött, s többek közt itt lettek otthon a korábbi „Horthy-ösztöndíjasok”, a tehetségmentő kezdeményezés keretében ingyen tanuló gimnazisták, tehát a felszabadulás előtti kor „népi kollégistái” is. Néhányukat később, 1948/49-ben mint gyakorlati, majd óraadó tanár a Baross gimnáziumban tanítottam is.

Mint az egyetemi diáksszervezetnek, a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúságnak (a SZEFI-nek) elnöke az 1946 szeptemberében megjelenő (egyetlen számot megérvő) Egyetemi Élet című diáklapban (amelyet szintén Lőkös Zoltánnal nemcsak sz-

erkesztettünk, de különféle álnevek és betűjelekkel tele is írtunk) *Harminc paraszt Szegedre tart* címmel, Székely Lajos nevét kölcsönvéve követeltem a tehetséges munkás- és parasztfiatalok érettségi nélküli fölvételét az egyetemre. Egyiküket, elsőként, Nagy Lászlót (a gödöllői agrártudományi egyetem mai jogászprofesszorát) személyesen mi — Lőkös és én — vétettük föl. Ez volt első sikerünk, még az intézményes rendelkezések, a szakértettségik s hasonlók előtt. (Erről azóta — levéltári adatok bevonásával is — cikket írt Ruszoly József a Szegedi Egyetem 1966. június 8-i számában, természetesen nem tudva, hogy Székely Lajos neve engem rejt.)

Kevéssel ezután, 1946 októberében, egy jobboldali hullám kibuktatott bennünket a diákmozgalom vezetéséből. A posztok visszaszerzéséért indított küzdelemben a Móríz-kollégisták támogattak bennünket, de a politikai viszonyok akkor nem tették lehetővé a sikeres ellentámadást. Utána mi is befektettük egyetemi tanulmányainkat: az újabb diákpólitikai küzdelmek utódainkra maradtak.

Pünkösdi királyságom

1948 januárjában Kristó Nagy István javaslatára a kisgazdapárt ifjúsági tagozatának, a Független Ifjúságnak kezdeményére született Magyar Kollégiumi Egyesület vezetői megbízták a szegedi Pázmány Péter Népi Kollégium vezetésével. Huszonkettedik születésnapomon, január 21-én vettem át az igazgatói teendőket. Elődöm, dr. Szentgyörgyi Károly gazdasági visszaélések vádjával előzetes letartóztatásban volt.

Szívvel-lelékkel, a Népi Kollégiumok Országos Szövetségébe, a Nékoszba tartozó, tehát kommunista és parasztpárti szellemű kollégiumokkal együttműködve kezdtem tevékenységemet. A kollégium a Kálvária utca 9–11. sz. alatt, a mai autógátó vállalat irodahelyiségeiben működött; hajdani szobámban ma

autósbolt van. Eppen a Nékosz-kollégiumok élén álló barátaimmal — Székely Lajossal, Barek Istvánnal, Illés Lajossal, Tóth Sándorral — való jó kapcsolatom gyanúba is kevert a MAKE némely jobboldali vezetőjének szemében.

1948. március 15-én részt vettem Budapesten a Nékosz és a MAKE egyesítő gyűlésén.

Hazajöve, itthon megalakítottuk a szegedi népi kollégiumok igazgatóiból álló kollégiumi tanácsot. Első ülésünkön határozatot hoztunk, hogy őszi tanévkezdéskor szakkollégiumi rendszerre térünk át. A Pázmány Péter Népi Kollégiumban ugyanis általános iskolásoktól kezdve gimnazistákon, kereskedelmi középiskolásokon át mindenféle iskolatípus képviselve volt. Magam is helyesnek tartottam, hogy miután egyesültünk a Nékosz kollégiumaival, szakosítsuk kollégiumainkat iskolatípusok szerint. Olyannyira, hogy a Szegedi Friss Újságban, a parasztpárt lapjában, amelynek egyidejűleg munkatársa voltam, április 18-án *Népi szakkollégiumok* címmel magam ismertettem a cél-szerű átszervezés elveit. Minthogy azonban kollégistáim szülei joggal féltek attól, hogy gyermekeiket az esetleges év közbeni átszervezéssel kitépjük megszokott környezetükből, és ezzel veszélyeztetjük év végi tanulmányi eredményüket, szóban is, cikkemben is megnyugtattam őket. Egyrészt rámutattam a szakkollégiumi rendszer előnyeire, másrészt azonban leszögeztem, hogy mindez a kollégiumi tanács határozata értelmében csak ősztől valósul meg.

Az ígért szép szó

Pár nappal később lejött a Nékosz központjából Balyó Mária, tárgyalta a kollégiumi tanács elnökével, Székely Lajossal, és meggyőzte őt és a kollégiumi tanács többi tagját, hogy az azonnali szakosítás „harci kérdés”. Könnyű volt őket meggyőzni, mert egy hűron pendültek. Székely és társai lelkiismeret-furdalás nélkül meg-

változtatták korábbi véleményüket, döntésüket, s elhatározták az azonnali átszervezést. Április végén, május elején (?) kis, tíz-tizenéves gyerekeket kellett volna a város másik végében levő Kálmány Lajos Népi Kollégiumba átköltöztetnem. Engem kötött a szülőknek adott szavam és a határozat, amelynek meghozatalában magam is részt vettem. Az átszervezést nem vállaltam. Minthogy Székely Lajosék köteleztek volna rá — inkább lemondtam. Április 30-án távoztam a Székelyektől rögvest Mészáros Lőrinc Népi Kollégiummá átkeresztelt épületből. Utódaik erkölcsi aggály nélkül végrehajtották az ukaszt: kíméletlenül szétszörták a Pázmány Péter Népi Kollégium kisdíkjait.

Nobile officium

Igazgatóságom így pünkösdi királyságnak bizonyult. Kuriozumnak hadd rójam még ide, hogy a bürokrácia lassúsága miatt távozásomig még egyetlen fillér illetményt sem kaptam januári beiktatásom óta. A több mint három hónapi munkám fejében Barek István, aki átvette tőlem az igazgatóságot, hogy azután kevéssel utóbb a vásárhelyi Bíró Józsefnek adja tovább, írásos megállapodás szerint nekem adott egy kis törpeszuper rádiót, amelyet a kollégium még elődöm idejében valamelyik gyerek tartásdíja fejében természetbeni térítésként kapott, s amelyet igazgatói szobámban addig is használtam. Már makói múzeumigazgató voltam, amikor 1953-ban a közben kiszabadult Szentgyörgyi Károly polgári pórt indított ellenem: tanúkkal igazolta, hogy a rádió nem a kollégiumé, hanem az övé volt. Hiába volt a pecsétes írás, a rádiót vissza kellett adnom... Így hát negyed évig ingyen dolgoztam. Utólag jelképesnek tartom: önzetlenül szolgáltam a népi kollégiumi mozgalmat.

Ez volt egyébként az első összeütöközésem a szektás, dogmatikus, erőszakos hatalmi politikával. Meg is ittam később a levét.

PÉTER LÁSZLÓ